

HANS-GEORG GADAMER:

VÝTVARNÉ UMENIE A LITERATÚRA NA KONCI 20. STOROČIA

Táto prednáška odznela pri príležitosti udelenia titulu Čestný občan Univerzity Friedricha Schillera v Jene 13. júla 1997.

Veľavážené zhromaždenie - týmto oslovením sa na Univerzite v Marburgu začínali všetky slávnostné akty a tak mi to od ranej mladosti znie dodnes. Nie je vôbec ľahké vzdať úctu obnovujúcemu sa a veľkými dejinnými tradíciami preslávenému miestu ducha, akým je Jenská univerzita, príspevkom z vlastnej životnej skúsenosti. Zvlášť ťažko mi bolo, keď som vchádzal do sály a náhle som sa cítil celkom malý pred Hodlerom, ktorý tu na nás hľadá zhora z obrazu. Nie je to ľahké. (Ide o obraz švajčiarskeho maliara Ferdinanda Hodlera (1853-1918) *Jenský študenti nastupujú do oslobodzovacej vojny*, ktorý visí v univerzitnej aule - pozn. prekl.).

Téme, ktorú mi navrhli, som sa spočiatku začudoval. Akoby sa človek, ktorý o niekoľko rokov prejde týmto storočím, mal už len preto akosi zvlášť vyznať v budúcnosti. Prirodzene, je to naopak. V ostatných desaťročiach cítime stopy rozdrobenosti, ako aj nevyhnutného ústupu od nádejného skúmania budúcnosti. O to viac si musíme pripomínať slová môjho učiteľa Martina Heideggera, ktoré počujem dodnes: "Zukunft ist Herkunft". Teda pohľad späť - to je vari všetko, čo v tomto okamihu možno odo mňa rozumne očakávať. Mal by to však byť pohľad späť, ktorý zároveň zohľadňuje budúcnosť, ktorá tu v našich práve sa spájajúcich krajinách ako nositeľkách nemeckej kultúry pomaly, ale dúfam, že isto povedie k významnému všestrannému obohateniu. Už nikdy by sme si nemali dať nahovoriť, že cieľom môže byť technický pokrok ako taký. Cieľom môže byť len taký život, kde kultúra žije a v ktorom sa navzájom naplňame ušľachtilou skutočnosťou toho, čo nazývame kultúrou. Kultúra nie je čosi, o čom sa vedú spory, aby sa z toho človeku ušiel čo najväčší diel. Kultúra je spôsob, akým my všetci svojou účasťou na nej získavame, a to na dôležitosti a vzostupnej sile výpovede. Preto aj úlohou nášho myslenia v ére prevratných technických zmien, ktoré nám vyrážajú dych, je slúžiť človeku, obohacovaniu života a jeho duchovnému naplneniu.

Neviem, ako by som do týchto súvislostí správne začlenil tému, ktorú ste mi navrhli. Isto, pre filozofa, ktorý si uvedomuje potrebu chápania, chápania aj toho, čo je nezrozumiteľné, je to úloha, ktorú nikdy nemožno vyriešiť úplne. Na filozofiu by sa hádam vôbec nemala klásť požiadavka hľadať a učiť pravdy, ktoré ako nemenné platia raz a navždy ako slová Písma. Svojím poslaním a skúsenosťami sme zakotvení v storočí, v ktorom sa nepýtame iba na to, čo je na budúcnosti nezrozumiteľné a skryté, ale v ktorom nás vlastná životná skúsenosť navyše neustále konfrontuje s nevyhnutnosťou začínať odznova, znova sa vracat' späť, opätovne zaujímať postoj k osudom, ktoré sprevádzali náš život a našu krajinu. Nato potrebujeme jeden druhého, a to bez rozdielu, azda až na tých, čo nechcú pochopiť, že ak chceme kultúru, neustále potrebujeme jeden druhého. Nuž, čo povedať k špecifickosti mojej témy?

Som, prirodzene, veľmi rád, že tu môžem stáť nielen ako filozof, ale aj ako čestný spoluobčan významného maliara, ktorého tiež dnes prijímate medzi seba. My dvaja, Schumacher a ja, sa poznáme už dlhšie a podľa mňa sme vždy cítili, ako jeden k druhému nachádzame cestu - práve preto, lebo si nemyslíme, že stále ideme správnu cestou.

Ako mysliteľ si prirodzene kladiem otázku, čo znamenajú oné dva prvky, ktoré sú výrazom našich kultúrotvorných síl - na jednej strane výtvarnej sily, ktorá zahŕňa nielen maliarstvo a potvrdzuje sa neustále od jaskynných kresieb až po všetky formy stavitel'ského umenia, ale ešte tajomnejšie v tom, čo nazývame hudbou. Kde je tu univerzum reči? Kde ostáva tento hlas v burácajúcom hluku sveta priemyslu? Čím je dnes báseň? Čo znamená fakt, že dnešnej dospievajúcej mládeži lyrika takmer nič nehovorí? Pri spomienkach na mladosť - pochádzam z rodiny prírodovedca a som tak trochu akoby stratený syn - vybavuje sa mi v pamäti, ako som si otváral cestu k modernej lyrike. Vo Vroclavi som nechodil električkou, na ktorú som dostával malé vreckové, ale chodil som do školy pešo, aby som si neskôr mohol kúpiť Antológiu modernej lyriky z vydavateľstva Reclam. Boli to texty zostavené istým Benzmannom a jeden z nich mi bol zvlášť blízky. Išlo o básne Stefana Georgeho, ktoré vydavateľ nesmel zahrnúť do antológie, pretože tento zvláštny umelec a človek sa do antológie nijako nedal zapasovať, a tak vydavateľ citoval v svojom predslove dve Georgeho básne. Takto sa vynášiel a takto niekedy objavujeme nové. Medzitým som pochopil, že práve vďaka tomuto majstrovi slova nastal začiatkom nášho, už končiaceho sa storočia mimoriadny rozkvet lyrickej poézie. George nebol jediný, patrili sem aj ďalší básnici - Rilke, Gottfried Benn a Paul Celan, ako aj výtvarní umelci ako Cézanne a Rodin a mnohí iní veľkí majstri výtvarného umenia. Všetkých som veľmi obdivoval a rád som sa s nimi zoznamoval. Tu teda zaiste nie sme na osamelom chodníčku, kde človek sám odhaľuje diela toho-ktorého maliara či mysliteľa iba pre seba; vieme, ako veľmi je to všetko už v nás. To je to, čím ma slová "Zukunft ist Herkunft" tak utešujú a posilňujú, vďaka čomu všade cítime, že jestvuje niečo, na čom sme sa podieľali a čo sa našou účasťou z množilo a všetkých nás spojilo. Všetkých nás spája úloha učiť sa uprostred burácajúceho hluku technického pokroku počúvať tieto tiché hlasy, jemné a dokonalé.

Dúfam, že sa nám podarí urobiť si o tom istú predstavu - už len keď si pomyslíme, aké čudesné sily do nás vložila príroda. Nemali by sme totiž zabúdať, že slovo kultúra vlastne označuje istý výkon prírody. Príroda nás vybavila silami, ktoré, podľa pyšného výroku Prometea v jednom slávnom texte skrývajú pred ľuďmi čas ich smrti a neurčitou budúcnosti im otvárajú možnosti ďalšieho života. Vďaka tomu sme sa vraj stali činnými, tvorivými a vynaliezavými, tak sa v nás udržoval onen oheň, nielen ako plameň nebies, ale aj ako plameň ducha. Nuž, som tu, aby som vyjadril radosť z tejto vzájomnosti, ktorú pomaly budeme musieť v tomto anonymizovanom svete znova budovať.

Nerobím si ilúzie, keď ľudia hovoria: tak, teraz sa všetko zmení, veď odkedy máme internet, je ten druhý už nablízku. Žiaľ, je to len zopár bodov, niekoľko znakov, stratili sa však aj zvyšky hlasu, nie je to už spontánna odpoveď, nie je to nič, čomu by reprodukcia bránila existovať.

O umení vo veku reprodukovateľnosti písal Walter Benjamin v slávnej a veľmi často citovanej štúdií. Tento geniálny, vtedy mladý muž obhajoval v tejto práci s istou vervou stanovisko, ktorého základom bola myšlienka veľkej zmierujúcej a vyrovnávajúcej budúcnosti ľudstva. Domnieval sa, že aura umenia sa vytratila, odkedy nové reprodukčné techniky umožnili všetkým výtvorom umenia vstúpiť do každého príbytku a každej dvorany. Geniálni mladí ľudia si občas nesprávne zaprorokujú. A tak si myslím, že dnes, keď reprodukčnej techniky a jej strieborných plátien pribúda, je to azda práve naopak. Hľadáme ticho a pokoj toho, čo dalo vzniknúť originálnemu výtvoru umelca. Je to čosi z aury nedotknuteľného. Svedčí o tom aj slovo vandalizmus, ktoré sa nám vybaví, keď niekto niečo z toho nezmyselne zničí. Korene a tradíciu treba opatrovať.

Preto by sme si podľa mňa mali v tomto duchu uvedomiť, a to tak vo vzťahu k obrazu, k výtvarnej tvorbe, ako aj vo vzťahu k vnútorným väzbám tejto výtvarnej tvorby i našej myšlienkovvej a literárnej tvorby, čo nás neustále spája a zrejme aj bude spájať v stále nových dimenziách, keď raz, možno v nejakom novom svete, budeme postupne ako partneri v rozhovore poznávať veľké svetové náboženstvá našej Zeme. A to nedosiahneme vďaka rýchlemu prenosu informácií, ale len tak, že nájdeme v sebe úctu, rešpekt a porozumenie pre takéto úplne iné formy života a okruhy kultúry a naučíme sa spolicítiť s inými.

Je tu čas, ktorý zasahuje nás všetkých. Práve uprostred problémov a úloh, z ktorých nás tak intenzívne zamestnáva práve ono pomalé zblížovanie západnej a východnej časti našej krajiny, mali by sme si uvedomiť, že v ich pozadí stojí významná úloha globálnych rozmerov, z ktorej ešte nie je jasné, čo nového prinesie tento dialóg náboženstiev, mravov, právnych koncepcií, rozdielne postavenie ženy v živote spoločnosti a rodiny. Uprostred toho všetkého, čo sa na nás dnes valí, a uprostred čoho vlastne stojíme, keď prístroje priam v zlomku sekundy prepraví miliónový kapitál z jedného konca zeme-gule na druhý, budeme musieť byť konštantou toho, čo nám prichodí vykonať vo vzájomnej spolupráci uprostred rozmanitosti. Takto sa mi javí nové poslanie "universitas" v jej širokom chápaní, vďaka ktorému - prirodzene, hlavne pre filozofa - má Jena mimoriadne dobrý zvuk. Dnes som napísal do knihy hostí, že po prvý raz som prišiel do Jeny ako 97 ročný, no pochopiteľne, v duchu som tu bol veľmi často a už dávno žijem tým, čím Jena prispela k filozofii a kultúre.

Majme teda všetci na mysli, že toto je ten široký rámec a významná úloha, na ktorej konci musí byť nová solidarita. To si musíme uvedomiť. Ak si nebudeme vzájomne viac dôverovať a hovoriť jeden s druhým, žiadny dozor ani kontrola nezabráni zneužitiu ničivých, pustošivých zbraní. Sú to dôležité úlohy pre budúcnosť a každý z nás je povinný prispieť v živote svojím malým dielom k ich naplneniu. V tom spočíva v podstate to, čomu hovoríme výchova a formovanie. Slovo "formovanie" ("Bildung") sa sotva ešte odvážime vysloviť. Mali by sme však prinajmenšom zbystriť sluch, aby sme rozpoznali, že formovanie nie je to, čo niekto urobil, ale že je to čosi ako utváranie hôr, ktoré tu, v Jene, hľadia ponad domy v meste rovnako ako v Heidelbergu. "To" sa formovalo. Formovalo sa to a každý, kto je naozaj vzdelaný (hat Bildung), sa formoval a ani o tom nevedel. Aj človek je formovaný, formoval sa tak, ako sa formovali kontúry zeme a kontúry vecí, pred ktorými veľký maliar zmĺkne a podriadi sa zákonu vlastnej tvorby.

Celkom určite je to tak aj v oblasti reči, v neposlednom rade to pozorujeme najmä v tendenciách aktuálneho vývinu. Je to ono tajomné vytváranie vzájomnosti, na ktorom sa všetci zúčastňujeme a svojím podielom ho znásobujeme.

Vezmime si napríklad hudbu. Bola to pre mňa veľká záhada, nad ktorou som si lámal hlavu oddávna, už od detstva. Bol som absolútne "nemuzikálny", preto som nesmel doma spievať falošne, vlastne som vôbec nesmel spievať, a tak som ako jej milovník len veľmi pomaly zisťoval, aká je to nezvyčajná reč bez slov a ako nám umožňuje navzájom sa otvárať jeden druhému. Spomínam to nielen preto, že tu, na univerzite chýba hudobná veda a že jej samozrejme, želám, aby aj v Jene mala svoju katedru. Všetci a všade potrebujú toto veľké tajomstvo hudby - v rodinách, v spolkoch, aj v organizovaných formách ľudskej spoločnosti. Toto otváranie sa jeden druhému v hudbe potrebujeme neustále, lebo sa ním prekonávajú vzdialenosti medzi svetadielmi a vedie k tým najúžasnejším spoločenstvám. S uznaním sledujeme japonského dirigenta pri práci alebo mladú Číňanku s husľami, ich neutíchajúce nadšenie aj talent, s akým nám nadaní mladí ľudia z Východnej Ázie prinášajú našu hudbu v dokonalom podaní.

Premýšľal som ešte o mnohých ďalších otázkach, o ktorých by som mal hovoriť, konkrétne aj o tom, čoho som sa už dotkol, totiž ako máme vo virvare prebleskujúcich informácií posilňovať to skutočne ľudské. Mám na mysli súdnosť. Tajomné slovo, ktoré už takmer nepoužívame a len zriedka máme príležitosť ho použiť. So súdnosťou sa, žiaľ, stretávame málokedy, v našom regulovanom svete ju totiž ochromuje dodržiavanie pravidiel. Práve tento moment je však aj v umení oddávna významným príkladom toho, že trvalý výtvor, vydarené dielo, ktoré nás oslovuje, nevzniká vďaka dodržiavaniu predpisov. V umení to nie je tá pravá cesta. Skôr sa všetci musíme ponoriť do onoho ticha, do sústredenia, v ktorom sa ukáže: to je ono. Stačí, ak to prijmeme - a literatúra ani oznamovacie prostriedky to nemusia interpretovať. Interpretácia je tu síce veľmi pekná, ale len pokiaľ podnecuje začať tvorivý proces. Interpretácia je a zostáva vstupom do dialógu, ktorý dokáže obohatiť stretnutie s nami samými, v čom spočíva význam umenia. Ak sa namiesto toho dáme viesť inou cestou, cestou učenia, dostaneme sa k vede, a v tom prípade je celé toto úsilie iba dekoráciou alebo svedectvom našej zručnosti. Až to, čo nám hovorí umenie, patrí k onomu formovaniu (Bildung), ako som už o ňom hovoril a o ktorom sa veľmi pekne vyjadril Hegel: "Človek sa formuje vtedy, keď sa pokúša pochopiť myšlienky toho druhého, aj keď s nimi nesúhlasí." Až takýto prístup vytvára nové cesty spoločného a vzájomného. Preto sem patrí aj učenie sa cudzích jazykov, v ktorých sme oslovovaní.

V tejto súvislosti si musíme všimnúť ďalšie dva významné fenomény. Jedným je rozchod s predmetnosťou. Platí to nielen o hudbe, ale medzičasom už aj o maliarstve. Tak je to aj v iných prípadoch, keď predmetnosť považujeme za akýsi odpor, ktorý treba prekonať. Práve maliar Schumacher vďaka skúsenostiam s týmto odporom uvoľnil z hmoty mohutnú energiu svojej formujúcej sily. Umenie je však čosi viac než rešpektovanie pravidiel.

Aby sme sa vyrovnali so všadeprítomnou spredmetnosťou, s jej regulovaním a teda aj ovládaním, musíme to všetko napokon my všetci zrejme v úplne inom zmysle opätovne zakúsiť v solidárnom precitení kultúry. Život potom nebude len zhon a stres - tiež slovo, ktoré sa dá povedať hádam iba po anglicky, pretože vec sama nás svojím

rýchlym napredovaním už dávno dostihla - a nepôjde už iba o predmetnosť. Všade, nielen na úrovni jednotlivcov, ale aj na úrovni životných spoločností rôznych krajín a rôznych jazykov pozorujeme u tých najrozvinutejších silnejšie vedomie toho, že už tristo rokov rozvíjame vedu, bez ktorej by sme nemohli existovať, ktorá však nemôže byť konečným cieľom úspešného a naplneného života.

Je veľa toho, o čom ja sám viem len málo a na čo sa necítim politicky kompetentný. Podľa mňa však - a to je vlastne filozofia - dobre vieme, že je veľa toho, čo nemôžeme vedieť a s čím napriek tomu musíme žiť - tak, ako sa vyrovnávame so zázrakom zrodzenia a smrti. To všetko je zrejme to čosi, čo môže byť predmetom nášho záujmu, v čom však môžeme vidieť - aj konečnosť nášho tu-bytia, ktorá nás presahuje, aj dar onoho Tu i hrozivú noc onoho Nie-tu. To všetko sú základné ľudské skúsenosti. Opierajúc sa o ne, mali by sme si, myslím ustavične pripomínať zodpovednosť za budúcnosť, aj napriek hektickému tempu a záplave informácií, mali by sme dokázať vďačne pozdvihnúť zrak k tichu večera či k hocičomu inému, čo nám prinesie osud.

Nebudem hovoriť o tom, ako sa také čosi dá formovať. Je to ako so vzdelaním (*Bildung*). Bez vytvorenia elity sa nesformuje žiadna kultúra. Elity sa vytvárajú aj v iných krajinách. Len ak sa podarí sformovať elitu, môže nás táto elita ovplyvniť a my sa naučíme dívať, počúvať a utvárať si úsudok. A ja by som chcel nám všetkým, kdekoľvek sme, zaželať, aby sa nám podarili prvé kroky na ceste k novej solidarite, aby sme mali podiel na ceste odkiaľ prichádzame a kam smerujeme.

Z nemeckého originálu Hans-Georg Gadamer: *Bildende und sprachliche Kunst am Ende des XX. Jahrhunderts*. In: *"Zukunft ist Herkunft"*. *Gadamer und Schumacher in Jena*. Jenaer Universitätsreden 7. Jena 1997, s. 55-63 preložil Ladislav Sisák.